

סימן ד'

בדין ספק פקוח נפש על ידי לפני עור.

שאלה: ביום י"ב תשרי תש"ב עברה השמועה לא טובה במחנה כלואי הגיטו שהרוצחים הגרמנים, החליטו שמאחר שמספר הנשים בגיטו עולה על מספר האנשים שהרי בפעולות הקודמות (אקציעס) הוצאו להורג והוכרעו למטבת ראשי משפחה רבים ונשותיהם נשארו אלמנות ובניהם יתומים, לכן יש להוציא להורג את כל אלו הנשים השוממות מבעליהן ולהשאיר בחיים רק את אותן הנשים שיש להן עדיין בעלים וחיות חיי משפחה. כתוצאה מקלא דלא פסיק זה התאמצו רבות מהנשים הפנויות להנשא כדי להנצל ממר המות, הן מצאו להן אנשים שהיו מוכנים לקחתן ופנו לרבנים שיסדרו להם קידושין כדת משה וישראל.

אולם מכיון שבגיטו לא היה מקוה טהרה, צפתה עלתה לפני הרבנים השאלה אם מותר להם להזקק לבקשתן של נשים אומללות, אלו הנמצאות בצל המות ואם לא יעברו על הלאו של לפני עור לא תתן מכשול, שהרי על ידי זה שיסדרו להם קידושין ישימו להם מכשול לעבור על איסור נדה החמור ויגרמו לנשים אומללות אלו ליפול מן הכור אל הפחת, שאף שיתכן שתנצלנה מהחרב המתהפכת שהצר הצורך הניף מעל לראשן על ידי נישואין אלו, מכל מקום הרי ילכדו ברשת איסור כרת של עריות ולא הן בלבד אלא שגם בעליהן שיקחו לעצמן הרי יעברו על איסור חמור זה, ובפרט שכל עיקרו של קלא דלא פסיק זה מוצאו לא ידוע ואין אף אחד שיוכל להעיד ולומר בפה מלא שאמנם כן הוא, שאם הנשים האלו תנשאינה לאנשים הן תנצלנה ממות וכליון, ומי יתן לנו ערובה שאכן כן הוא הדבר, ואף אם מי שהוא שמע כן מפורש מפי הרוצחים הארורים אין בכך כלום שהרי אנו מסורים בידם כצאן טבחה, ואין מי שיאמר להם מה תעשו ובכל יום תמיד הם מחדשים את גזירותיהם החדשים לבקרים, ולכן גם בנידון

זה אין שום בטחון ויתכן שאף אם נשים אלו תנשאינה לאנשים, בכל זאת יוכרעו לטבח הן ובעליהן אשר לקחו להן גם יחד.

אכן הן אמת שנשים אלו ברוב בהילותן עלולות ללכת אל לשכת המשטרה היהודית שבניטו, ולהתחתן בנישואין אזרחיים, והמשטרה היתה רושמת בפספורטים שהיתה מוציאה ליושבי הניטו לאחר נישואין כאלה שהזוג הוא בעל ואשה, וממילא היו גם הנרמנים מכירים בנישואין כאלו, ואז עלול לצאת מזה מכשול גדול מכיון שהמשטרה הזאת לא היתה מרבה בחקירות ודרישות, וכל זוג שהיה בא להתחתן אצלם בנישואין אזרחיים היו מיד רושמים אותם כבעל ואשה, מבלי לכדוק אולי האשה היא אשת איש שבעלה לוקח ממנה ועודנו חי, או שברח מחמת נפשות להציל את נפשו, ומתוך שאשה זאת תהא רשומה כאשתו של איש אחר עלולה היא להתקרב עם האיש ולחיות אתו חיי אישות, או אולי אשה זו זקוקה היא ליבום וכדומה, ואם כן לפי זה אם הרבנים לא יסדרו קידושין לנשים אומללות אלו תהא המכשלה הגדולה תחת ידם שהרי אם ילכו למשטרה להנשא בנשואין אזרחיים יתרבו עוברי איסורי עריות בישראל ויולידו ממזרים ופגומים, ולכן אולי יותר כדאי שיענו לבקשת הנשים האלו ויסדרו להן קידושין ואז הלא בודאי יחקרו הרבנים אחרי הנשים המבקשות להנשא שלא יהיו נשואין אלו נשואי עריות, זהו תוכן השאלה שעלתה אז, האם יש להמנע מלסדר קידושין לנשים אלו בגלל החשש שהרכ המסדר יעבור על הלאו של לפני עור לא תתן מכשול, או שאין למנוע מהן את סידור הקידושין שהרי אדרבה מתוך שיסדרו להן קידושין יתחתנו כדת משה וישראל ולא על ידי נשואין אזרחיים שעלולים לצאת מהן מכשולים גדולים ועצומים, ונתבקשתי אז על ידי מרן הגאון ר' אברהם דובער כהנא שאפירא זצ"ל הגאב"ד דקובנה לעיין בשאלה זו.

תשובה: בריש מס' עבודה זרה תנן לפני אידיהן של עכו"ם שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם, ובגמרא דף ו' ע"א גרסינן, איבעיא להו משום הרווחה או דילמא משום ולפני עור לא תתן מכשול למאי נפקא מינה דאית

ליה בהמה לדידיה אי אמרת משום הרווחה הא קא מרווח ליה אי אמרת משום לפני עור לא תתן מכשול הא אית ליה לדידיה, וכי אית ליה לא עבר משום לפני עור לא תתן מכשול והתניא אמר רבי נתן מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני גח ת"ל ולפני עור לא תתן מכשול והא הכא דכי לא יהבינן ליה שקלי איהו וקעבר משום לפני עור לא תתן מכשול הכא במאי עסקינן דקאי בתרי עברי נהרא דיקא נמי דקתני לא יושיט ולא קתני לא יתן ש"מ.

וברתום, ד"ה מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר כתבו : נראה דה"ה בכל שאר איסורין אלא להכי נקט כוס יין לנזיר משום דמסתמא למישתי קא בעי ליה כיון דכ"ע חמרא שתו ושמא שכח גזירותו, אבל ישראל שאמר הושיט לי נבלה או חזיר או שום איסור אין לחושדו מלהושיט לו אבל אם ידוע לו שרוצה לאכלו אסור להושיט לו ואפילו היא שלו מדקאמר אי לא יהיב ליה שקיל ליה איהו, ולפי זה אסור להושיט למומרים דבר איסור אע"פ שהוא שלהם כי הדבר ידוע שיאכלוהו והוא נאסר להם דכישראל גמור חשבינן ליה ומיירי בדקאי במקום שלא יוכל ליקח אם לא יושיט לו זה וכדמסיק דקאי בתרי עברי נהרא, עכ"ל וכ"כ הרא"ש, המרדכי והאור זרוע.

ומשמע מדבריהם דהיכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא ליכא איסורא כלל של לפני עור לא תתן מכשול ואפילו איסורא דרבנן ליכא שהרי כתבו : „ומיירי בדקאי במקום שלא יוכל ליקח אם לא יושיט לו זה וכדמסיק דקאי בתרי עברי דנהרא“, ואי נימא דאפילו היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא אף דליכא איסורא דאורייתא מכל מקום איסורא דרבנן איכא, אמאי כתבו שאסור להושיט למומרים דבר איסור רק היכא דקאי בתרי עברי דנהרא. הרי אפילו היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא דליכא לאו של לפני עור לא תתן מכשול אבל איסורא דרבנן הרי איכא ואם כן אמאי מותר להושיט למומרים היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא, אלא ודאי התוס', הרא"ש, המרדכי והאור זרוע כולהו סבירא להו דהיכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא אפילו איסורא דרבנן ליכא.

וכן ראיתי למאירי שכתב שם בזה"ל: כל מה שנאסר לנו משום לפני עור לא תתן מכשול אם הוא רשאי ליקח מאותו דבר מזולתינו מותר לנו למכור לו שהרי אין המכשול בא בשלנו, מעתה מותר לנו למכור דבר האסור לו אע"פ שלוקחו לאכילה הואיל והוא מוצא לקנות מזולתינו, ומ"מ אסור ליתן לו, ואם הוא מוצא במזומן בלא קנין אף נתינתו מותרת, וכ"ש אם היה מאותו דבר בידו, ואף על פי שמ"מ גורם להרבות באיסור אין בזו נתינת מכשול, ומ"מ ראוי להמנע מסרך מסייע ידי עוברי עבירה, וכן מ"מ אם אינו מוצא אלא בטורח אסור להמציא לו בהזמנה, עכ"ד. ומשמע בהדיא שגם הוא סובר דליכא איסורא דרבנן כלל להיכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא שהרי כתב: „ומ"מ ראוי להמנע מסרך מסייע ידי עוברי עבירה" ולמה לא כתב דאיכא איסורא דרבנן, אלא משמע דליכא בזה איסורא דרבנן כלל מאחר דלא קאי בתרי עברי דנהרא והוא יכול ליקח בעצמו.

ומעתה בנידון דידן מאחר שהנשים הללו יכולות ללכת למשטרה היהודית ולהנשא על ידי נישואין אזרחיים, הרי זה דומה ממש להיכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא דליכא על המושיט לא רק לאו של לפני עור אלא אפילו איסורא דרבנן נמי ליכא וכמו שמשמע מהני רבוותא התוס', הרא"ש, המרדכי ואור זרוע אשר ממימיהם אנו שותים, ואם כן לכאורה לפי זה מותר לרבנים לסדר להן קידושין דלא קעברי אלפני עור כלל וגם מדרבנן מותר וכמו שביררנו מאחר שזה דומה ממש להיכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא שהרי יכולות הן להנשא על ידי נישואין אזרחיים במשטרה היהודית.

אולם לכאורה יש לשדות נרגא בהאי התירא שהרי המשנה למלך בפרק ד' מהלכות מלוה ולוה הלכה ב' כתב וזה לשונו: כתב הר"ב פ"מ ח"ב סי' ק"ה דהיכא דהלוא הוה חזי דהמלוה הוה מוויף ברבית הני דמים גופייהו לאינש אחרינא ליכא משום ולפני עור כהיא דאמרינן בפ"ק דע"ז דמושיט כוס יין לנזיר דלא מיחייב משום ולפני עור אלא אי קאי בתרי עברי דנהרא אבל אי לא קאי בתרי עברי דנהרא לא עבר המושיט אלפני עור ע"כ. ותימה דל"ד לנזיר דשאני התם דהאיסור דלפני עור לא היה נעשה אם לא היה מושיט זה הכוס ולפי זה אף אם הושיט אינו עובר אבל גבי רבית דאם לא הי' לוה זה הי' הלואה האחר עובר אלפני עור בשביל שלוה זה לא נפטר מלפני

עור ודכוותיה גבי נזיר נמי אם הי' מושיט לו אחר כוס יין בתרי עברי ובא אחר והושיט לו פשיטא דעובר עכ"ל עיי"ש שהאריך בזה.

וּלְפִי זה הרי לא הועלנו כלום במה שהנשים הללו יכולות ללכת למשטרה היהודית להנשא בנשואין אזרחיים, שהרי אם המשטרה היהודית תסדר בשבילן נישואין אזרחיים, הרי השוטרים והפקידים היהודים שיעשו את הדבר יעברו אז אלפני עור לא תתן מכשול, ואם כן הרי גם הרבנים שיסדרו להן קידושין לא ינצלו מאיסור זה שהרי זה דומה ממש לנידון שהובא במשנה למלך היכא שהמלוה יכול להזיף הני דמים. גופייהו לאינש אחרינא שהעלה המשנה למלך שאין בזה כלום והלוה ממנו יעבור על לפני עור לא תתן מכשול דבזה שהוא יכול להזיף את מעותיו לאינש אחרינא לא ינצל הלוה מהאיסור של לפני עור ולא דמי להיכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא שהרי בכאן יעבור אינש אחרינא על איסור זה, ואם כן הכא נמי לא שנא, ואין לרבנים מסדרי הקידושין ארוכה כלל בזה שהנשים האומללות הללו יכולות ללכת למשטרה היהודית, שהרי אם ילכו יעברו השוטרים והפקידים היהודים שיסדרו להם את הדבר על הלאו של לפני עור.

ואפילו אם נתפוס דלא כדעת המשנה למלך אלא כדעת הר"ב פ"מ דאפילו היכא שאם לא יושיט לו ואינש אחרינא יעבור אלפני עור לא תתן מכשול מכל מקום אין המושיט עובר אלפני עור דמאחר שסוף כל סוף איש אחר יושט לו הוי כדלא קאי בתרי עברי דנהרא, ואם כן גם בנידון דידן אין הרבנים המסדרים להן את הקידושין עוברין על לאו של לפני עור לא תתן מכשול מאחר שהן יכולות ללכת למשטרה היהודית ולהנשא בנשואין אזרחיים, מכל מקום לכאורה נראה שאסור להם לרבנים לסדר להן קידושין.

שהרי בריש מס' שבת תנן פשט העני את ידו לפניו ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא העני חייב ובעל הבית פטור וכתבו בתוס' שם דף ג' ע"א ד"ה בבא דרישא פטור ומותר: וא"ת והא קא עבר אלפני עור לא תתן מכשול ואפילו מיירי שהיה יכול ליטלו אפילו לא היה בידו דלא עבר משום לפני עור דמושיט כוס יין לנזיר מוקי לה בפ"ק דמס' עבודת כוכבים דקאי בתרי עברי דנהרא מ"מ איסור דרבנן מיהא איכא שחייב להפרישו מאיסור וכו' עיי"ש, הרי שהתוס' כתבו בהדיא שאף היכא דלא קאי

בתרי עברי דנהרא דלא קא עבר אלפני עור לא תתן מכשול מכל מקום איסורא דרבנן מיהא איכא, וכן כתב שם הרא"ש, ואם כן לפי זה אף אם נתפוס כסברת הר"ב פ"מ מכל מקום בנידון דידן אסור לסדר להן קידושין שאף הן יכולות ללכת למשטרה היהודית והוי כדלא קאי בתרי עברי דנהרא שאין על הרבנים המסדרים הלאו של לפני עור, מכל מקום אסור להם לעשות כן שהרי איסורא דרבנן מיהא איכא דחייבים הם להפרישן מאיסורין וכמו שכתבו התוס' והרא"ש בשבת.

הן אמת שיש לתמוה טובא על דברי התוס' והרא"ש שהרי דבריהם סותרים אלו את אלו, דמה שהעלו במס' שבת דאיסורא דרבנן מיהא איכא אף בדלא קאי בתרי עברי דנהרא סותר למה שנראה מדבריהם שכתבו בעבודה זרה דף ו' שהיכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא ליכא איסורא כלל אפילו מדרבנן, ועי' בר"ן בע"ז שם שגם הוא סבירא ליה שאף היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא איסורא דרבנן מיהא איכא שהרי מחויב הוא להפרישו מאיסור והאיך יסייע ידי עוברי עבירה.

והנה הרמ"א ביו"ד סימן קנ"א ס"ה כתב: י"א הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודת ע"ז היינו דוקא אם אין להם אחרים כיו"ב או שלא יוכלו לקנות במקום אחר אבל אם יכולים לקנות במקום אחר מותר למכור כל דבר ויש מחמירין (ר"ן שם ותוס' והרא"ש פ"ק דשבת) ונהגו להקל כסברא הראשונה וכל בעל נפש יחמיר לעצמו, ע"כ. אולם הש"ך בס"ק ו' שם כתב: שנ"ל דלא פליגי הפוסקים וכ"ע מודים להמרדכי דבעכו"ם או מומר שרי היכא דלא קאי בתע"ד, ומ"ש התוס' והרא"ש בפ"ק דשבת לאסור מדרבנן בזה, מיירי בישראל שחייבים להפרישו מאיסור משא"כ בעכו"ם וישראל מומר שאינו חייב להפרישו, תדע דאל"כ יהיו דברי הרא"ש בע"ז ושבת סותרים זה את זה, וכן ר' ירוחם נתיב י"ז כתב כדברי התוס' פ"ק דע"ז והוא עצמו בנתיב י"ב כתב כדברי התוס' פ"ק דשבת, אלא ודאי כדפירשית ע"כ.

וממה שהרמ"א כתב: ונהגו להקל כסברא הראשונה וכל בעל נפש יחמיר לעצמו, נראה ברור שהרמ"א תופס שאמנם שיטות חלוקות הן היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא אי מותר לגמרי או דאיסורא דרבנן מיהא איכא.

וכתב שנהגו להקל היינו כאותה שיטה שליכא איסורא דרבנן אלא שבעל נפש יחמיר לעצמו ויחוש לשיטה הסוברת דאיסורא דרבנן מיהא איכא. אולם בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקל"ה פסק בפשיטות להקל, אבל הב"י בשו"ע או"ח סימן שמ"ז פסק: פשט ידו לפניו וחפץ בידו והניחו לתוך יד חבירו העומד בפנים וכו' הוא חייב וחבירו פטור אבל אסור, וכתבו ע"ז הט"ז והמג"א בס"ק ד' שם, דהיינו מדרבנן משום שמסייעו בעבירה, אע"ג דלא קעבר משום לפני עור דלא קאי בתרי עברי דנהרא, ועי' בביאורי הגר"א יו"ד סי' קנ"א סק"ה שכתב בישראל אסור לסייעו עיי"ש.

ועל כל פנים לכאורה העולה מהמובא הוא דבנידון דידן ודאי שעל הרבנים להמנע מלסדר קידושין לנשים אומללות אלו מטעמים אלו: א) עליהם לחוש לסברת המשנה למלך שהבאנו לעיל. ב) ואפילו אם נתפוס כסברת הר"ב פ"מ מכל מקום יש לחוש לשיטת התוס' והרא"ש במס' שבת שהעלו דאיסורא דרבנן מיהא איכא אף היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא. ג) יש לחוש לדעת הש"ך דס"ל דבישראל כולי עלמא לא פליגי דאיסורא דרבנן מיהא איכא ואפילו שיטת התוס' והרא"ש מודו בזה. ד) אפילו הרמ"א דס"ל דשיטות חלוקות יש בזה מכל מקום הרי העלה שכל בעל נפש יחמיר לעצמו.

אולם עדיין יש לתהות בזה טובא, שהרי בקידושין דף נ"ה ע"ב גרסינן ת"ר אין לוקחין בהמה במעות מעשר שני ואם לקח בשוגג יחזרו דמים למקומם במזיד תעלה ותאכל במקום אמר רבי יהודה במה דברים אמורים במתכוין ולקח תחילה לשם לשמים אבל במתכוין להוציא מעות מעשר שני לחולין בין שוגג בין מזיד יחזרו דמים למקומם והאנן תנן רבי יהודה אומר במזיד קידש אמר רבי אלעזר אשה יודעת שאין מעות מעשר שני מתחללין על ידה ועולה ואוכלתו בירושלים ופירש רש"י ז"ל, אמר ר' אלעזר מתניתין ליכא למיקנסיה כלל דאשה יודעת כו' ולא נתכוונה להוציאו לחולין אבל מוכר זה יודע שהמעות מתחללות על הבהמה וחולין הן בידו ועבר על לפני עור לא תתן מכשול דיודע שהלוקח מתכוין לאוכלה בעירו.

ובתוס' ד"ה אבל הקשו על פרש"י ז"ל קשה מאי לפני עור לא תתן מכשול איכא הכא הלא אם לא יקח ממנו יקח מאדם אחר ולא שייך לפני עור אלא דוקא דקאי בתרי עברי נהרא כגון מושיט כוס יין לנזיר ואבר מן החי

שאלות ותשובות ממעמקים

כט

לבני נח כדאמרינן פ"ק דמסכת ע"ז, ע"כ, ודברי התוס' קשים מאד במה שהקשו על רש"י שהרי התוס' והרא"ש במס' שבת והר"ן במס' ע"ז העלו דאף היכא דליכא איסורא דאורייתא של לפני עור כגון היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא מכל מקום איסורא דרבנן מיהא איכא, אם כן מה הקשו על רש"י, ואין לומר שכונת התוס' בקושייתם היא דמאחר שאינו אסור אלא מדרבנן לא הוי לן למיקנסיה למוכר ולומר שיחזרו דמים למקומם, דרק היכא שהמוכר קא עבר אדאורייתא או שייך למקנסיה מה שאין היכא דלא קא עבר אלא אדרבנן, זה אינו שהרי בגיטין דף נ"ג ע"ב גרסינן המטמא והמדמע והמנסך אחד שוגג ואחד מזיד חייב דברי רבי מאיר ר' יהודה אומר בשוגג פטור במזיד חייב, ומוקמינן לה בגמרא דבקנסו שוגג אטו מזיד קאמיפלגי דר' מאיר קניס שוגג אטו מזיד ור' יהודה לא קניס שוגג אטו מזיד.

וְרַמְזוּ דר' מאיר אדר' מאיר ורמי דר' יהודה אדר' יהודה דתניא המבשל בשבת בשוגג יאכל במזיד לא יאכל דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר בשוגג יאכל למוצאי שבת במזיד לא יאכל עולמית וכו', קשיא דר' מאיר אדר' מאיר קשיא דר' יהודה אדר' יהודה, דר' מאיר אדר' מאיר לא קשיא כי קניס בדרבנן בדאורייתא לא קניס, וכו', דר' יהודה אדר' יהודה לא קשיא כי לא קניס בדרבנן בדאורייתא קניס, הרי חזינן בהדיא דר' יהודה הא דלא קניס בדרבנן זהו דוקא שוגג אטו מזיד, אבל מזיד עצמו קניס אף בדרבנן, אם גם הכא מאחר שאיסורא דרבנן מיהא איכא אף היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא שפיר קאמר ר' יהודה דבמזיד יחזרו דמים למקומם, ואם כן מה הקשו על רש"י, ובשלמא לדעת הרמ"א דשיטות חלוקות הן בזה אי איכא איסורא דרבנן אי לא אתי שפיר דנוכל לומר דהתוס' בקידושין אזלי בשיטת התוס' והרא"ש בפ"ק דע"ז, המרדכי והאור זרוע דס"ל דהיכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא אף איסורא דרבנן ליכא, ולכך הקשו על רש"י, אבל לדעת הש"ך דס"ל דלא פליגי הפוסקים בזה וכולי עלמא מודים דבישראל איכא איסורא דרבנן, והרי שם בקידושין בישראל מיירי ואם כן מה הקשו על רש"י.

וְעַי בשו"ת לבושי מרדכי ח"א סי' מ"ג וכן בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד חיו"ד סי' קע"ז שעמד ג"כ ע"ז, וכתב לישב דהתוס' בקידושין ס"ל לחלק בין היכא דאמר ליה לסתמא להיכא דאמר ליה מפורש, דרק היכא דאומר לו מפורש הוא דאיכא איסורא דרבנן אף היכא דלא קאי בתרי עברי

דנהרא כגון נזיר שאומר לו מפורש הושיט לי כוס יין כדי שאשתה ורק באופן זה הוא דאיכא איסורא דרבנן, ומשום שם בשבת שהעני עומד ברשות הרבים ופושט את ידו לפנים וברור לבעל הבית שכשיתן לידו יוציאו לרשות הרבים הרי זה כאילו העני אמר לו מפורש שכונתו הוא להוציא ולכך שפיר כתבו התוס' שם בשבת דאפילו אם מיירי שהיה יכול ליטלו אפילו לא היה בידו דלא עבר משום לפני עור דמושיט כוס יין לנזיר מוקי לה בפ"ק דע"ז דקאי בתרי עברי דנהרא מ"מ איסור דרבנן מיהא איכא שחייב להפרישו מאיסור, מה שאין כן בההיא דמס' קידושין שאף שהמוכר יודע שהלוקח מתכוין לאכול את הבהמה בעירו כמו שכתב רש"י שם בקידושין, מכל מקום מאחר שהלוקח לא אמר לו מפורש בשעת המכירה שכונתו לאכול חוץ לירושלים, מאחר שאם לא יקח ממנו מאדם אחר, דהוי דומיא היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא וליכא משום לפני עור לא תתן מכשול גם איסורא דרבנן ליכא, דאף שהמוכר יודע שהוא מתכוין לאוכלה בעירו מכל מקום מי יימא לן שאמנם יוציא את זממו לפועל אולי בכל זאת הוא יאכל אותה דוקא בירושלים, ולכך מכיון דליכא משום לפני עור גם איסורא דרבנן ליכא בכהאי גוונא ולכך הקשו שפיר על רש"י.

וְרַפִּי זה בנידון דידן מאחר שהנשים האומללות הללו כשהן באות לפני הרב שיסדר להן קידושין הן אינן אומרות מפורש שלא ילכו לטבול את עצמן במקוה טהרה מותר לרב לסדר להן קידושין, שהרי אין כאן איסור דאורייתא של לפני עור לא תתן מכשול מכיון שהן יכולות ללכת למשטרה היהודית להנשא בנשואין אזרחיים, לפיכך גם איסורא דרבנן נמי ליכא מאחר שאינן אומרות מפורש שאין בדעתן לטבול את עצמן במקוה טהרה, ואף שהרב מסדר הקידושין יודע שאין בגיטו מקוה טהרה, מכל מקום אינו דומה לההיא דריש מסכת שבת, ששם מאחר שהעני עומד בחוץ ברשות הרבים ומושיט את ידו הרי ברור לו לבעל הבית שהושיט את ידו לשם הוצאה ושהוא יוציא לרשות הרבים, מה שאין כן בנידון דידן מאחר שהן אינן אומרות מפורש שלא יטבלו את עצמן הלא יתכן מאוד שהן ילכו לטבול את עצמן במי הנהר ולכך שפיר יש להתיר בנידון דידן בפרט שיש כאן סכנה וספק פיקוח נפש וקימ"ל שגם על ספק פיקוח נפש מפקחין את הגל בשבת.

ואף שיש פלוגתא ומחלוקות בין הפוסקים אי מותר לטבול בנהר ואם נתפוס שאסור לטבול בנהר הרי אין להתיר בנידון דידן דמאחר שאין מקוה טהרה בגיטו ובנהר אסור לטבול הרי זה דומה כאילו אמרו מפורש שאין בדעתן לטבול דאז איכא איסורא דרבנן אף היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא. מכל מקום נראה דבנידון דידן ודאי יש לנו להקל ולסמוך על הפוסקים במקילים בזה.

ומקורו טהור של ענין זה אי מותר לטבול בנהרות אי לא הוא במס' שבת דף ס"ה ע"א דגרסינן שם, אבוה דשמואל לא שביק להו לבנתיה דנפקו בחוטינן ולא שביק להו גניאן גבי הדדי ועביד להו מקואות ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי וכו', ושם בע"ב איתא ועביד להו מקוה ביומי ניסן מסייע ליה לרב דאמר רב מטרא במערבא סהדא רבה פרת סבר שלא ירבו לנוטפין על הזוחלין ופליגא דשמואל דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיברך ופליגא דידיה אדידיה דאמר שמואל אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד.

ובתוס' ד"ה דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיברך כתבו לפרש וז"ל ממקומו ומסלעו סלע מתרגם כיפיה מנביעתו מתברך ולא ממי גשמים וא"ת והא קא חזינן שמחמת הגשמים הם גדילים וי"ל כדאמר במסכת תענית דף כ"ה ע"ב שאין לך טפח יורד מלמעלה שאין טפחיים עולים כנגדו מלמטה ואור"ת דהילכתא כוותיה דשמואל ומייתי ראייה מפ' בתרא דבכורות דף כ"ה ע"ב דתניא ר' מאיר אומר לא פרת שמו אלא יובל שמו ולמה נקרא שמו פרת שמימיו פרין ורבין ולא דוקא נקט פרת דה"ה לכל נהרות והא דנקט פרת משום שהוא גדול מכל נהרות ולפי שהוא מא"י וקאמר התם מסייע ליה דשמואל דאמר נהרא מכיפיה מתברך ועל זה אנו סומכין לטבול בנהרות אפילו אם גדלו מאוד, עכ"ל.

ועי' בר"ן נדרים דף מ' ע"ב שכתב וז"ל: ולענין הלכה פסק ר"ת כשמואל דאמר נהרא מכיפיה מברך דאע"ג דרב פליג עליה ורב ושמואל הלכה כרב באיסורי ועוד דאבוה דשמואל נמי סבירא ליה כרב ואידך דשמואל נמי פליגא אדידיה אפ"ה קי"ל כשמואל וכו', ומ"מ נ"ל שאף הוא ז"ל לא אמרה אלא בנהרות שאין מכזבין אבל מכזבין ליכא למימר בהו דמברכי

מכיפייהו אבל ר"ח והרב אלפסי ז"ל פסקו כרב וכאבוה דשמואל דאין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומא תשרי בלבד וקא יהיב הרמב"ן טעמא למילתייהו דאע"ג דאמר שמואל נהרא מיכיפה מבריד לא דחינן מימרא דאיסורא דהווי נהיגין בה הלכה למעשה כאבוה דשמואל דעבד לבנתיה מקוואות משום מימרא דאגדתא וכו' עיי"ש היטב כל דברי הר"ן.

ולדעת רבנו תם הסכימו הר"ש וספר התרומה והסמ"ג, אבל רבנו חננאל מחלק בין דבזמן ריבוי הגשמים אין לטבול בנהרות, והטור בסי' ר"א הביא פלוגתא זו ונראה שדעתו נוטה להחמיר, וכן פסק הב"י בסעי' שם בשו"ע, אולם הרמ"א כתב להקל כדעת המקילים וז"ל: ונכון להורות להחמיר כלומר כהאוסרים לטבול בנהרות כל השנה אף בשעת הגשמים והפשרת שלגים וריבוי הנוטפים על הזוחלין משום דעיקר גידול הנהר הוא ממקום מקורו וכן נהגו ברוב המקומות שאין מקוה.

וכתב בערוך השולחן ע"ז בסי' ר"א סעי' מ"ב, וז"ל: ועל זה סומכוס בנות ישראל שבכפרים או במקומות שאין מקוה וטובלות בקיץ בנהרות ובימי הגשמים בלא"ה אי אפשר לטבול בנהרות מפני הקור, לבד מה שאסור לדעת המחמירין, אמנם הנשים שיש להן כח לשאת הקור מותר להן לטבול תמיד במקום שאין מקוה ולסמוך על דעת המקילין כפסקו שלהרמ"א.

ולפי זה בשעת חירום כזו שעברה על יושבי הגיטו בודאי שיש להקל לענין טבילה בנהרות ולסמוך על המקילין בזה ולהורות שמותר לטבול בנהר הניעמאן הגדול שמימיו אין מכזבין, ולכן בנידון דידן מאחר שאינן אומרות מפורש שאין דעתן לטבול אף שאין בגיטו מקוה טהרה יכולין אנו לסמוך שיטבלו בנהר הניעמאן, בפרט שהגרמנים ימ"ש היו מרשים לעובדי הכפיה להתרחץ בנהר הניעמאן אחרי העבודה, לזאת ליכא איסורא דרבנן ומותר לסדר להן קידושין.

וראיתי עוד בס' בנין ציון סי' ט"ו שכתב בנידון הנותן ספר להדפיסו אצל בעל בית דפוס גוי שיש לו פועלים ישראלים שיש לחוש שהפועלים הישראלים ידפיסוהו בשבת אם הוא עובר על לפני עור לא תתן מכשול, והביא סתירת דברי התוס' והרא"ש מע"ז לשבת, וכתב ליישב דהא דכתבו

התוס' בע"ז דף ו' להתיר היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא הוא רק באופן שמושים את האיסור להעובר עליו טרם עשיית האיסור בזה הוא דכתבו להתיר, אבל אם בשעת עשיית האיסור הוא יכול להפרישו על ידי שלא יושיט לו את האיסור, באופן זה ודאי שאסור הוא מדרבנן הואיל ואסור לסייע לידי עוברי עבירה כדתנן בע"ז דף נ"ה ע"ב ישראל שהוא עושה בטומאה לא דורכין ולא בוצרין עמו אבל מוליכין עמו חביות לגת ומביאין עמו מן הגת, נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו אבל מוליכים עמו פת לפלטר עיי"ש, הרי לנו בהדיא דבשעת העבירה ממש אסור לסייע, ולכן בשבת דמיירי בשעת העבירה ממש העלו התוס' לאסור מדרבנן אף היכא דלא קאי עברי דנהרא, אבל בפ"ק דע"ז מיירי רק שהוא מושיט לו את האיסור דבהושטת האיסור אין איסור, שהרי הוא מושיט לו לפני עשיית העבירה היינו לפני האכילה לכן כתבו שהדבר מותר לגמרי ליכא אפילו איסורא דרבנן, אבל אין הכי נמי אם היה מושיט לו לפיו ממש היינו שהוא מסייעו בשעת העבירה ממש בזה ודאי שהיה אסור מדרבנן וגם התוס' בע"ז היו מודין בזה, ועי' ג"כ בשו"ת כתב סופר חיו"ד סי' פ"ג, שכתב ג"כ כך ובמהר"ם שיק בספר המצוות מצוה רל"ג שכ"כ בשם האחרונים, ועי' ג"כ בשו"ת משיב דבר ח"ב סי' ל"א — ל"ב שכתב להתיר לסדר קידושין לגשים שאין הולכות למקוה מטעם זה שהקידושין הם לפני עשיית העבירה שעל איסור נדה יעברו רק בשעת הביאה ובפרט שאין אומרין בפירוש שיבעלו כשהן נדות יש להתיר היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא.

ומעתה יש לפי זה ליישב גם כן את התוס' בקידושין דף נ"ו ע"א במה שכתבו להקשות על רש"י שכתב שהמוכר עובר על לפני עויד והקשו מאי לפני עויד לא תתן מכשול איכא הכא הלא אם לא יקח ממנו יקח מאדם אחר ולא שייך לפני עויד אלא דוקא בתרי עברי נהרא, ותמהני לעיל על דבריהם הרי התוס' בשבת העלו דאיסורא דרבנן מיהא איכא אף היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא ואם כן מה הקשו על רש"י, ולפי האמור אתי שפיר שהרי בכאן הסיוע הוא שלא בשעת עשיית העבירה דהסיוע הוא עכשיו בשעת המכירה והעבירה תהיה רק אחר כשיאכל את הבהמה בעירו.

וגם המהרש"ם בח"ב סי' צ"ז כתב סברה זו שהתיר למנהל בית חולים יר"ש להניח את פנקס החולים מע"ש לפני רופא ישראל שכותב בו

בשבת שמות החולים ורפואתם מטעם הנ"ל הואיל ואין הסיוע בשעת העבירה לכן אין בזה משום מסייע ידי עוברי עבירה, ועי' ג"כ ביד מלאכי כלל שס"ה ובספר לב שומע אות מ"א, ובספר שו"ת מנחת שמואל חלק או"ח סי' כ"ד.

וראה באו"ח סי' קס"ט שפסק הב"י לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך ויש מקילין אם נותן בתורת צדקה, וכתב ע"ז הב"ח דוקא בנטילת ידים אסור דתיכף בשעה שנותן לידו כדי לאכול עובר משום לפני עור, אבל בברכה בשעה שנותן לידו אינו עובר ואם אח"כ לא יברך עלינו מה לעשות, ובזה מתורץ קושית הב"י שהקשה והא לשמש נמי מצוה היא ואפילו הכי אין ליתן לו אלא אם כן נטל ידיו, ולפי דברי הב"ח אתי שפיר דגבי שמש נותן לו לאכול תיכף ולכך שייך לפני עור אבל לגבי אורח שהוא יכול לאכול אח"כ לא שייך לפני עור, ומבואר שגם הב"ח נחית להאי סברא לחלק בין אם הוא נותן לו בשעת עשיית העבירה או לפני עשיית העבירה, אלא שהוא מוסיף סברה זו לא רק לענין איסורא דרבנן אלא אפילו לענין הלאו של לפני עור, דכל עיקר הלאו אינו אלא כשהוא שם לפניו את המכשול תיכף בשעת עשיית העבירה אבל אם הוא שם לפניו את המכשול לפני עשיית העבירה אינו עובר על לפני עור לא תתן מכשול.

ולכאורה יש להביא ראיה לסברת הב"ח דאפילו בנוגע הלאו של לפני עור שייכת סברא זו, דאימתי הוא עובר על לפני עור זהו דוקא כשהוא שם לפניו את המכשול מיד בשעת עשיית העבירה, אבל אם שם לפניו את המכשול לפני שעת עשיית העבירה אינו עובר משום לפני עור, דבמס' שבועות דף מ"ז ע"ב גרסינן: שמעון בן טרפון אומר אזהרה לעוקב אחר נואף מנין ת"ל לא תנאף לא תנאף, ופירש רש"י זל: לעוקב אחר המנאף, נעשה לו אפוטרופוס להרגיל לו נשים לניאוף ע"כ. ולכאורה קשה למה לי קרא דלא תנאף על זה תיפוק ליה שאסור להרגיל לו נשים לניאוף משום לפני עור לא תתן מכשול, אלא ע"כ דלא שייך כאן לפני עור משום דבשעה שהוא מוסר לו את הנשים לניאוף או עדיין הנואף אינו עושה את מעשה נאופיו לכן לא שייך שהאיש המרגיל לו נשים יעבור משום לפני עור ועל מעשה הניאוף של אחר כך מה עלינו לעשות כמו שכתב הב"ח לענין ברכה, אולם ראיה זו אפשר לדחות דנוכל לומר דמיירי כאן שהנואף עצמו יכול להשיג את הנשים לניאוף

ולכך לא שייך על המרגיל הלאו של לפני עור דהוי כדלא קאי בתרי עברי דנהרא דלא שייך לפני עור ולכך איצטריך קרא דלא תנאף.

תבוא לדינא דמכל האמור יש להתיר לסדר קידושין לנשים אומללות אלו כדי להציל את נפשן מחמת המשחיתים הארורים אשר ישיתו עצות בנפשם לשפוך דם נקי ולהרבות חללי עם קדוש, ואף שאין מקוה טהרה בגיטו. ושמעתי בשם רבנו החפץ חיים זצ"ל שאסור לשדך זוג שאינו נוהר במצות טבילה נדה משום לאו דלא תנאף דאיסור נדה גם כן כלול הוא בלאו של כל העריות כגון איסור אשת איש וכדומה, ואם כן אילולי הרב המסדר יתכן שלא יעברו על איסור נדה ועי' בספר שלחן העוזר ח"ב סימן ח' אות ז' ובחכמת שלמה אהע"ז סימן כ"א סעאף א' שכתב דאסור להיות סרסור, מכל מקום נראה דבנידון דידן אינו עובר הרב המסדר שום איסור כלל, מטעמים דלהלן:

א) משום שבנידון דידן הוי כדלא קאי בתרי עברי דנהרא שהרי הן יכולות ללכת למשטרה היהודית ולהנשא בנשואין אורחיים ולכן אין הרב המסדר הקידושין עובר על לפני עור לא תתן מכשול, וגם איסורא דרבנן ליכא לשיטת התוס' והרא"ש בע"ז, המרדכי והאור זרוע וכדעת הרמ"א ששיטות חלוקות הן בדבר זה, וכדאי לנו בנידון זה לסמוך על השיטות של המקילים.

ב) אפילו אם נתפוס כדעת הש"ך דבוה כולי עלמא מודו דבישראל איכא מיהא איסורא דרבנן אף היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא, מכל מקום יש להתיר בנידון דידן וכמו שהעליתי לעיל לחלק בין היכא שאמר מפורש שהוא הולך לעבור את האיסור לבין היכא שלא אמר בפירוש, דרק היכא שהוא אומר מפורש איכא איסורא דרבנן אף היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא מה שאין כן בנידון דידן שלא אמרו מפורש שאין בדעתן לטבול ולהטהר מטומאת נדתן, ליכא אפילו איסורא דרבנן שהרי יתכן שהן ילכו לטבול את עצמן בנהר נייעמאן שמימיו לא יכזבו ולכן אף שידוע לרב המסדר שאין בגיטו מקוה טהרה אין זה כאילו אמרו מפורש שאין בדעתן לטבול ולהטהר לבעליהן וכהיא דריש מס' שבת לענין עני, ובשעת הדחק כזה בודאי שיש לנו לסמוך על אלו הפוסקים המתירין לטבול בנהרות וכמו שביררנו.

ג) ואף אם נימא שכל עיקרה של סברה זו אינו אלא היכא דליכא לאו של לפני עור כגון היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא, ורק איסורא דרבנן

הוא דאיכא בזה יש לומר דאינו אסור מדרבנן אלא היכא שהוא אומר מפורש שהוא מתכוין לעשות את האיסור, אבל היכא דקאי בתרי עברי דנהרא דאיכא לאו דאורייתא של לפני עור הרי בודאי איכא איסורא עליה אפילו אם לא יאמר מפורש שהוא מתכוין לעבור את האיסור, ולפי זה הניחא אם נתפוס כדעת הר"ב פ"מ שהביא המשנה למלך לכן בנידון דידן מאחר שהן יכולות ללכת למשטרה היהודית ולהגשא בנישואין אזרחיים וליכא על הרב המסדר איסורא דאורייתא אלא איסורא דרבנן לכן אפשר להתיר מטעם סברה זו שהבאנו דמאחר שאינן אומרות מפורש שאינן בדעתן להטהר לבעליהן אין כאן אפי' איסורא דרבנן.

אבר אם נתפוס כדעת המשנה למלך דאף היכא שהוא יכול לעשות את העבירה לא על ידי האיש הזה אלא על ידי איש אחר כגון במלוה שיכול להלוות את מעותיו לאחרים אף אם הלוח הזה לא ילוה אצלו מכל מקום לא הוי זה כדלא קאי בתרי עברי דנהרא מאחר שאפילו אם הלוח הזה לא יעבור על לפני עור, יעבור על איסור זה יהודי אחר, ולכך גם זה לוח זה אינו ניצל מהלאו הזה ויש עליו לאו דאורייתא אם הוא לוח אצלו ברבית, אם כן מה יועיל לנו שהן יכולות ללכת למשטרה היהודית ולהגשא בנשואין אזרחיים, מכל מקום הרי אז יעברו השוטרים והפקידים היהודים על לאו של לפני עור, וממילא לא הוי כדלא קאי בתרי עברי דנהרא וגם הרב המסדר להן קידושין לא ינצל מלאו זה, ומאחר שיש על הרב המסדר הלאו של לפני עור לא תתן מכשול מה יועיל ומה יתן לנו מה שהן אינן אומרות מפורש שאינן בדעתן להטהר לבעליהן.

מכר מקום נראה דאף על פי כן יש להתיר להן קידושין, שהרי אפילו אם נתפוס כדעת המשנה למלך בכל זאת נוכל לצרף בתורת סניף להיתר את סברת הב"ח שאפילו את הלאו של לפני עור דאורייתא אינו עובר כשהוא שם לפניו את המכשול בשעת עשיית העבירה ממש, אבל בנידון דידן שבשעת סידור הקידושין עדיין לא נעשית העבירה כלל בודאי אפשר להתיר לסדר להן קידושין, ואם אחר כך יעברו על איסור נדה עלינו מה לעשות, וכמו שכתב הב"ח לענין ברכה.

ומכר הלין טעמין פסקתי להתיר לסדר להן קידושין, דרק לאלו הנשים המבזות את המצות בשאט נפש ואינן טובלות אף שיש במקומן מקוה טהרה

רק לאלו אסור לסדר קידושין וכמו שהבאתי לעיל בשם רבנו בעל החפץ חיים והחכמת שלמה, אבל בנידון דידן של הנשים האומללות הללו הנתונות בצל המות ורוצות להציל את נפשן על ידי שתנשאינה לאנשים, בודאי נשים אלו יש להעמידן על חזקתן שרוצות הן לשמור על דיני הטהרה ומוכנות הן לטבול את עצמן במי טהרה, אלא שאנו חוששים הואיל ולא נמצא בגיטו מקוה טהרה אולי לא ילכו להטבל בנהר והרב המסדר יעבור על ידי כך על הלאו של לפני עור לא תתן מכשול, לזאת נראה מכיון שיש כאן חשש של סכנת נפשות אם הרב לא יסדר להן את הקידושין ובפרט שאולי ילכו לטבול את עצמן בנהר לכן יש להתיר לסדר להן קידושין מכל הלין טעמין שהזכרתי, כי אחרת הן עלולות באמת ללכת ולהנשא במשטרה היהודית על ידי נישואין אזרחיים ועלולים לצאת מזה מכשולים גדולים ועצומים בעניני עריות החמורים.

א שעל הרב להזהירם שאסור להם לחיות ביחד חיי איש ואשה בגלל איסור גדה החמור אם הן לא תלכנה לטבול את עצמן בנהר כדת וכדין ואז מותר לו לרב לסדר קידושין כי נחזיק אותם בחזקתם, חזקת כשרות ויהדות שהם ישמרו את הדין שאסור לבעול לפני שהאשה תטהר מנדתה, ולפסק זה הסכים אתי הגאב"ד דקובנה זצ"ל.

כשסדרתי את הספר לדפוס הראה לי ידידי הנכבד הרב המופלג ומושלם החכם הכולל מוה"ר שלמה טרשנסקי שליט"א מש"כ הר"מ בפירושו בפ"ו של מס' תרומות מ"ג בענין לפני עור וז"ל שם: והעושה עבירה בעצמו מלקין אותו והמתעה אותו או מכשילו או מצווה עליו או המסייעו לדבר עבירה בשום פנים ממיני הסיוע ואפילו בדבורו הקל הוא נענש מהשם יתברך כפי שעשה באותו הסיוע או ההכנה אבל אינו חייב משום מלקות מן הנזכרים בתורה אבל הוא עובר על הכתוב שאמר ולפני עור לא תתן מכשול אם היה הוא סבה לעבור העבירה או עובר על הכתוב שאמר אל תשת ירך עם רשע אם סייע לאותו עובר, ע"כ.

והקשה הרב הג"ל מאין זה המציא הרמב"ם לומר שהקרא של „אל תשת ירך עם רשע בא להזהיר שלא יסייע את חברו לאיסור?

והנה אף שהרב הג"ל פיו פתח בחכמה להעיר על פירוש הר"מ במס' תרומות אבל האמת הוא שרבינו הרמב"ם ז"ל תנא ושנה דין זה גם בידו החזקה דזה לשונו בפ"י מהלכות עדות הלכה א': הרשעים פסולים לעדות מן התורה שנאמר אל תשת ירך עם רשע להיות

עד חמס מפי השמועה למדו אל תשת רשע עד ואפילו עד כשר שיודע בחבירו שהוא רשע ואין הדייגין מכירין רשעו אסור לו להעיד עמו אף על פי שהיא עדות אמת מפני שמצטרף עמו ונמצא זה הכשר השית ידו עם הרשע עד שנתקבלה עדותו ואין צריך לומר עד כשר שהוא יודע בעדות לחבירו וידע שהעד השני עמו עד שקר שאסור לו להעיד שנאמר אל תשת ירך עם רשע, עכ"ל.

הן אמת שמקרא זה דאל תשת ירך עם רשע הובא בש"ס רק כאזהרה לבי"ד שלא יקבלו עדתו של רשע כדאיתא במס' סנהדרין דף כ"ז ע"א, עד זומם וכו' אביי אמר למפרע הוא נפסל מעידנא דאסהיד רשע הוא והתורה אמרה אל תשת ירך עם רשע אל תשת רשע עד, וכן הוא במס' ב"ק דף ע"ב עיי"ש, ופשוט דהרמב"ם למד את דינו מכאן וסבירא ליה דכמו שמקרא זה אזהרה הוא על הבי"ד שלא ישיתו רשע עד דאם לא כן הם יעברו על הלאו של אל תשת ירך עם רשע, הוא הדין שהוא אזהרה לכל אדם שלא ישית ידו עם רשע. ונמצא שמקורו של הרמב"ם טהור הוא, ודבריו בפירושו על מס' תרומות ובידו החזקה עולים בקנה אחד.

ואף שהכסף משנה שם על הרמב"ם וז"ל: ואפילו וכו' בפי שבועות העדות מנין לעד שיודע בחבירו שהוא גולן שלא יצטרף עמו ת"ל מדבר שקר תרחק וכו' וצריך עיון אמאי לא מייתי רבינו הא דיודע בחבירו שהוא גולן שלא יצטרף עמו מהיכא דמייתי ל"י בגמרא דהיינו מדבר שקר תרחק, ע"כ. מ"מ עיין בלחם משנה שמיישב זאת ועיי' ג"כ במלבי"ם שכתב דפשוט הפסוק משמע כן. וכן כתב לי ידידי מנעורי הגאון ר' אליעזר פלצינסקי שליט"א, ר"מ בירושלים.

מפריה ע"ש הרמב"ם
חליאביב